NATALICIA

REGIS AUGUSTISSIMI

FRIDERICI GUILELMI IV.

A. D. XV. M. OCTOB.

HORA XII.

IN AUDITORIO MINORE

CELEBRANDA

INDICUNT

UNIVERSITATIS REGIAE GRYPHISWALDENSIS

RECTOR ET SENATUS.

INEST G. F. SCHOEMANNI DISSERTATIO DE VETERUM CRITICORUM NOTIS AD HESIODI OPERA ET DIES.

GRYPHISWALDIAE,
TYPIS FRID. GUIL. KUNIKE, REG. ACAD. TYPOGR.
MDCCCLV.

De carmine Hesiodeo, quod Opera et Dies inscribitur, quam varia ac diversa sint doctissimorum virorum iudicia neminem fugit mediocriter modo in hoc litterarum genere versatum. Sunt enim, qui formam eius et compositionem, si minus laudibus extollant, at certe satis probabilem esse contendant, in qua licet passim iuncturam paullo asperiorem transitumque ab alia parte ad aliam abruptiorem esse fateantur, tamen non adeo mirum hoc videri posse autumant in carmine tam vetusto eaque aetate nato, quae quid poeticae artis leges posceret nondum satis calleret, boni autem interpretis esse, si quid ad partium aptam compositionem deficiat, id suamet ipsum sollertia supplere, causasque et rationes, quas poeta in opere componendo sequutus sit, sagaciter indagare. Contra alii partes quidem aliquot maiores recte compositas et quasi continuo filo deductas esse concedunt, eas imprimis, quae de agricultura et de navigatione deque dierum faustorum et infaustorum observatione praecipiunt, sed his alias perperam assutas esse, nullo interno vinculo aut inter se aut cum illis maioribus cohaerentes, sed confusam quandam sententiarum ac praeceptorum varii generis farraginem, quam qui congesserint aut merum arbitrium aut fortasse externam quandam similitudinem in vocabulis adeoque in litteris sequutos esse, ad eundem modum, quem in elegorum Theognideorum collectione critici acutiores animadverterunt. Atque ab horum sententia ego quoque me non abhorrere profiteor. Quanto saepius enim carmen perlustro, quantoque accuratius defensorum illorum ac laudatorum rationes examino, acumen quidem et sollertiam argumen-

tandi libenter agnosco, veritatem ut agnoscam nullo modo adducor, neque melius de hoc carmine iudicari posse existimo, quam de theogonia nuper a me iudicatum est, quum eam compositorem prodere dixi opus quasi tessellatum ex variis atque dissimilibus partibus concinnare conatum, qui, quum universae quidem compositionis consilium et descriptionem haud inepte instituisset, tamen aequabilitatem partium iustamque proportionem parum curaret, neque ad scitam et aptam earum iuncturam et quasi mollem quandam membrorum commissuram efficiendam satis aut ingenio aut arte valeret. Assentior itaque in universum iis, qui partes istas inaequales et male compositas discriminare aggressi sunt, quamquam hos ipsos nec de numero earum nec de unius cuiusque ambitu definiendo plane inter se consentire video. Nam alii, ut Twestenius [1]), qui huius subtilioris inquisitionis princeps fuit, quinque partes maiores, duas minores distinguunt, alii, ut Goettlingius [2]), editor Hesiodi longe praestantissimus, novem esse volunt, denique Heyerus [3]), cuius non contemnenda extat de hoc carmine commentatio, priorem partem, quae continetur vv. 11—382, sex maioribus et continuis poematis compositam esse statuit, de altera parte, a v. 382 ad 828, nihil dixit; dubitari tamen non potest, quin huius quattuor minimum particulas distincturus fuerit. Equidem meum hac de re iudicium nunc interponere nolo; sed unum tangam in Goettlingii disputatione, quod mihi minus recte a viro doctissimo positum esse videtur. Nam sententiae suae de diversis olim carminibus posteriore demum tempore in hoc corpus conflatis aliquid praesidii etiam hinc petit, quod nonnullae partes suis peculiaribus titulis appellari solitae sint: Πανδώραν enim vel πιϑοιγίαν eam partem, quae sit

1) Comment. crit. de Hesiodi carmine quod inscribitur Opera et Dies. Kil. 1815. p. 64.

2) Praefat. ad Hesiod. ed. 2. p. XXXV. sqq.

3) De Hesiodi carm. quod Op. et D. inscribitur comment., in progr. gymnasii Suerinensis ann. 1848. p. 9.

a v. 47 (potius 42) ad v. 105, Δαιμονολογίαν eam, quae sit a v. 109 ad 201, aliquoties a grammaticis dici ait, ubinam autem et a quibusnam, indicare supersedit. Non equidem adeo aut lectione mea aut memoria fretus sum, ut nihil me apud grammaticos aut non legisse aut non oblitum esse credam; eorum tamen, quae ad Hesiodum pertinent, non nimis multa me fugisse arbitror. Sed δαιμονολογίας nomen qui usurpaverit de hac parte carminis, neminem novi, neque omnino illud vocabulum extare in veterum scriptis videtur, sed recentiore demum aetate ad exemplum θεολογίας aliorumque similium procusum esse. De hoc quidem carmine Hesiodeo primus Dan. Heinsius eo usus est, Introduct. in O. et D. cap. VII, quo loco contra vulgatam olim carminis in duos libros divisionem disputans, rectiusque partes eius ex rerum atque argumentorum varietate distinguendas esse contendens, huius distinctionis quandam significationem etiam apud Manilium inveniri putat, qui Astron. II. v. 11. sqq. haec de Hesiodo canit:

Hesiodus memorat divos divumque parentes,
et chaos enixum terras, orbemque sub illo
infantem, et primos titubantia sidera partus,
Titanasque senes, Iovis et cunabula magni,
et sub fratre viri nomen, sine matre parentis,
atque iterum patrio nascentem corpore Bacchum,
omniaque immenso volitantia numina mundo,
quin etiam ruris cultus legesque novandi etc.

Nam horum versuum duos postremos ad Opera pertinere, et numina illa immenso mundo volitantia non alios esse quam daemones, quorum v. 122 et 252 mentio fit[4]). „Manilius igitur“ inquit p. 655

---

4) Ne certa quidem est loci Maniliani lectio: nam optimi codices lumina habent, non numina, illudque merito a nupero editore Iacobo receptum est.

nihil esse in tam multis veterum citationibus, unde cognosci certo possit, quid iis de partibus huius carminis earumque compositione visum sit. Multo minus autem illud ullo aut testimonio aut argumento demonstrari potest, aliam et ab hac, quam nos tractamus, admodum diversam carminis formam ullo tempore veteribus notam fuisse. Quamquam Wolfius quidem aliter statuit[5]: „non tantum luxati corporis", inquit, „sed et amplioris operis exiguam superesse ruinam docent Manilius, Plinius, alii, quum ex illo afferunt plura, quorum nunc nec vola nec vestigium apparet; nisi quis temere fingat, hos de diverso carmine testari." Atqui hoc ipso, quod illi temere fingi videbatur, nihil veri similius est, indicaruntque sic et olim Heinsius[6], et nostra memoria Hugius[7], Goettlingius[8] aliique viri doctissimi, qui maius quoddam carmen georgicum nunc deperditum a veteribus Hesiodo tributum fuisse mihi quidem propemodum persuaserunt. Sed ii quoque, qui hoc minus probant, I. Caesar[9] et Markscheffelius[10], illud tamen certe, quod Manilii, Plinii aliorumque citationibus Wolfius doceri ait, haudquaquam ex iis effici consentiunt: quamobrem plura de his nunc dici nihil attinet. Heyerus autem[11] id adeo demonstrare conatus est, nullam aliam praeter hanc nostram carminis formam ne ante bellorum Persicorum quidem tempora fuisse, quod ego, licet falsum dicere haudquaquam audeam, tamen argumentis ab illo prolatis probari posse nego. Affert enim aliquot Archilochi, Simonidis utriusque, Alcaei, Ste-

---

5) Ad Hesiodi Scutum Herc. p. 79 ed. Rank. — Non aliter ante Wolfium Thierschius iudicaverat. Vid. eius dissertationem „Ueber die Gedichte des Hesiodus" in Denkschr. der K. Ak. d. Wissensch. zu München f. d. J. 1813, p. 30 not. 19.

6) Introduct. in O. et D. cap. IV p. 644 sqq. ed. Loesner.

7) In commentatione quam inscripsit Hesiodi ἔργα μεγάλα. Friburg. 1835.

8) Praefat. ad Hesiod. p. XXXIV. — Aliorum nomina commemorat Marckscheffel. l. mox indicando.

9) In Zimmerm. Diurn antiquar. Zeitschr. f. d. Alterthumswiss. ann. 1838 no 65 sqq.

10) In Hesiodi, Eumeli etc. Fragmentt. p. 202 sqq.

11) In progr. supra laud. p. 9—13.

sichori, Theognidis, Pindari, Timocreontis locos, quibus demonstrare vult, ab illis iam eadem in Hesiodi carmine lecta esse, quae hodieque a nobis leguntur. Atqui, ne dicam esse in his unum atque alterum paullo cupidius assumptum, velut quum Timocreonti, carmen invectivum in Themistoclem sic exorso: οὐκ ἄρα Τιμοκρέων μοῦνος ὃς Μήδοισιν ὁρκιατομεῖ, initium Operum obversatum esse vult, οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην Ερίδων γένος: etiamsi quis vere poetas illos Hesiodum respexisse concedat, nihil aliud tamen hinc efficietur, quam locos Hesiodeos complures etiam ab iis lectos esse, totum autem carmen hac forma et hoc ordine, qui nunc est, compositum iam tum fuisse id vero non consequi fatebimur. Itaque satius erat illud dicere, quod obtineri potest, nullum certum indicium esse carminis aliter quam nunc conformati. Neque enim audiendi erunt, qui fieri potuisse negant, ut opus tam inconcinnum et male compositum pro Hesiodeo tamen a veteribus haberetur, quum praesertim hodieque nonnullos hanc inconcinnitatem aut non agnoscere aut excusare videamus. Ceterum quae in laudem Hesiodi a veteribus criticis dicuntur, pertinent fere aut ad utilitatem praeceptorum aut ad genus dicendi mediocre, quo eum excellere aiunt [12]), universam autem operum conformationem aptamque partium compositionem qui laudaverit, equidem novi neminem.

Omnino autem Hesiodi carminibus admodum diversam sortem quam Homericis contigisse videmus. Haec enim sat mature excellentium ingeniorum curis collecta et disposita, moxque magno acumine et subtili doctrina certatim explicata et emendata sunt; Hesiodeis contra multo minus omni tempore curae ac studii impertitum est. Atque hoc maxime in Operibus et Diebus observare licet, quibus perpoliendis aut

12) Quintil. Inst. or. X, 1, 52: „Raro assurgit Hesiodus, magnaque pars eius est in nominibus occupata; tamen utiles circa praecepta sententiae, levitasque verborum et compositionis probabilis: daturque ei palma in illo medio genere dicendi.“ Compositionem dicit non partium carminis, sed verborum. Cf. Dionys. censur. vett. c. 2: *Ἡσίοδος μὲν γὰρ ἐφρόντισεν ἡδονῆς, καὶ ὀνομάτων λειοτήτος καὶ συνθέσεως ἐμμελοῦς.*

interpretandis ab uno aut altero nobiliore grammatico aliquid operae datum esse vix paucis indiciis cognoscimus. Memorantur quidem in scholiis Apollonii Rhodii, Comani, Aristarchi, Cratetis, Seleuci, Didymi nomina, sed locis perpaucis atque sic, ut recensionum diversarum, quales Homericorum carminum fuerunt, rara tantum et parva vestigia appareant. Quidquid autem diversitatis memoratur, in singulis versibus aut reprehensis aut eiectis, aut in vocabulis mutatis consistit, universam carminis compositionem non attingit: et Plutarchum, ex cuius commentariis non pauca a Proclo servata habemus, non diversam ab hac, quae nunc est, carminis formam tractasse liquido constat.

Una tantum insignior editionum diversitas haec fuit, quod prooemio, v. 1—10, nonnullae caruerunt, cuius rei duo extant testimonia, alterum Pausaniae, qui ab Heliconis accolis vetustissimum *Ἔργων* exemplum sibi monstratum esse narrat[13]), plumbeis tabulis inscriptum, cuius initium fieret a versu 11, omissis decem superioribus, alterum Praxiphanis, quem Proclus refert[14]) exemplum Operum *ἀπροοιμίαστον* a se visum commemorasse. Eiusmodi exempla num alii quoque grammatici viderint, non liquet: damnatum tamen prooemium a principe criticorum Aristarcho, ab aliis addubitatum esse videmus[15]).— Sed quemadmodum hi decem versus ab aliquo adiecti esse videntur, qui carere carmen prooemio non debere iudicaret[16]), sic etiam clausula carminis non immerito in suspi-

13) Lib. IX, c. 31, 4: *Βοιωτῶν δὲ οἱ περὶ τὸν Ἑλικῶνα οἰκοῦντες παρειλημμένα δόξῃ λέγουσιν, ὡς ἄλλο Ἡσίοδος ποιήσαι οὐδὲν ἢ τὰ ἔργα· καὶ τούτων δὲ τὸ ἐς τὰς Μούσας ἀφαιροῦσι προοίμιον, ἀρχὴν τῆς ποιήσεως εἶναι τὸ ἐς τὰς Ἔριδας λέγοντες· καί μοι μόλιβδον ἐδείκνυσαν, ἔνθα ἡ πηγή, τὰ πολλὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου λελυμασμένον· γέγραπται δ' ἐν αὐτῷ τὰ Ἔργα.*

14) Prooem. scholior. p. 3 ff. Gaisf.: *ὅτι δὲ τὸ προοίμιόν τινες διέγραψαν, ὥσπερ ἄλλοι τε καὶ Ἀρίσταρχος ὀβελίζων τοὺς στίχους, καὶ Πραξιφάνης ὁ τοῦ Θεοφράστου μαθητής, μηδὲ τοῦτο ἀγνοῶμεν. Οὗτος μέντοι καὶ ἐντυχεῖν φησιν ἀπροοιμιάστῳ τῷ βιβλίῳ καὶ ἀρχομένῳ χωρὶς τῆς ἐπικλήσεως τῶν Μουσῶν ἐντεῦθεν· Οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην ἐρίδων γένος.*

15) Velut ab Herodiano in Villoison. Anecd. II p. 89 et in Walzii Rhet. Gr. VIII. p. 586.

16) Fortasse a rhapsodo carmen in aliquo ludorum conventu recitante. Id C. F. Hermanno placet, cuius doctissimum schediasma de H. Op. prooemio, Indici schol. Gott. huius semestris praemissum, nunc ipsum, dum haec scribo, clarissimi auctoris benevolentiae acceptum refero.

cionem vocata est, ut addita ab iis, qui alterum carmen Hesiodeum, quod erat de auguriis, cum eo coniungi vellent. Nam postremus certe versus, ὄρνιθας κρίνων καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων, iustam offensionem habet propter subitam hanc de auguriis admonitionem, quorum in superioribus praeceptis nulla prorsus mentio facta est, neque potest alio consilio adiectus credi, quam ut transitum faceret ad carmen de ὀρνιθομαντείᾳ [17]). Hanc ob causam Apollonius Rhodius et hunc et duos proximos damnasse videtur, id quod e scholio ad v. 826 cognoscimus: τούτοις ἐπάγουσί τινες τὴν ὀρνιθομαντείαν, ἅτινα Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος ἀθετεῖ. Nam pronomen relativum non ad ὀρνιθομαντείαν, sed ad τούτοις, h. e. ad tres illos versus, de quibus hoc scholio agitur, pertinere manifestum est. Factum est igitur in Operibus et Diebus idem, quod in Theogonia. Nam huic quoque duo versus postremi, νῦν δὲ γυναικῶν φῦλον ἀείσατε, ἡδυέπειαι Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο, propterea adiecti sunt, ut ad subiunctum in Hesiodeorum carminum corpore Theogoniae Catalogum mulierum transitus fieret, eodemque modo, qui Homericorum carminum corpora composuerunt, postremum Iliadis versum, ὣς οἵγ᾽ ἀμφίεπον τάφον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο sic immutarunt, ὣς οἵγ᾽ ἀμφίεπον τάφον Ἕκτορος· ἦλθε δ᾽ Ἀμάζων — ut connecteretur cum Iliade Aethiopis. — Minus liquet, quam illud vere a quibusdam viris doctis statuatur [18]), totam hanc ephemeridem sive dierum faustorum infaustorumque doctrinam, a v. 765 ad 828, olim ab Operum exemplaribus abfuisse. Certe nullum huius rei argumentum ex Aristophanis Ranis peti debuisse arbitror, quod huius fabulae versu 1061 Hesiodus cecinisse dicitur γῆς ἐργασίας, καρπῶν ὥρας, ἀρότους: nam plenum indicem rerum ab Hesiodo tractatarum ab Aristophane dari debuisse quis tandem

---

17) Perquam improbabile est, quod Markscheffelius ait, l. l. p. 173: „Cur Ὀρνιθομαντεία primo post Opera loco poneretur, causa erat in extremo Dierum versu posita: ὄρνιθας κρίνων καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων, nisi propter hunc versum totum carmen compositum erat.“ Rectius iudicat Vollbehrius, in editione Op. et D. Kil. 1844, p. 82.

18) Goettling. praef. p. XXXVI.

credet? An forte in Homeri quoque carminibus nihil Aristophanis aetate lectum esse dicemus, quam τάξεις, ἀρετάς, ὁπλίσεις ἀνδρῶν, quod haec sola eodem loco ab eo memorantur? Sed ne hoc quidem pro certo affirmari posse arbitror, ab illo exemplo plumbeo, quod Pausanias memorat, hanc ephemeridem abfuisse, quemadmodum nonnulli ex verbis eius coniecerunt[19]: γέγραπται δ' ἐν αὐτῷ τὰ Ἔργα, omissa mentione Dierum. Nam potuit sane hac breviore designatione uti a potiore carminis parte, cuius si hanc postremam, de diebus, quae constat versibus amplius sexaginta, abesse ab illo exemplo vidisset, disertam rei mentionem non minus eum facturum fuisse crediderim, quam prooemii in illo exemplo non scripti. Saltem dubitare licebit: neque certior res fiet altero argumento, quum ephemeridem illam a Boeoto poeta propterea abiudicandam esse aiunt, quod Apollo in ea septimo die Thargelionis natus esse dicatur: nam Deliorum hanc opinionem, non Boeotorum fuisse. Atqui Thargelionem haec ephemeris non nominat, sed septimum diem simpliciter: ἑβδομαγενῆ autem Apollinem, h. e. septimo mensis die natum, non modo Delii, sed omnes Graeci dixisse videntur, quamvis de mense dissentirent, velut Iones Thargelionem, Delphi Bysium, alii alios nominantes[20]. — Sed quoniam mensium iniecta mentio est, tangam statim alterum locum a recentioribus criticis quum aliam ob causam, tum propter mensis nomen non Boeoticum sed Ionicum, Lenaeonem, in suspicionem vocatum. Legitur hoc nomen mensis hiberni in verbosa brumalium frigorum descriptione, quam multi vehementer improbant et a reliqui carminis tenore nimium quantum abhorrere iudicant, alii contra aut defendunt aut etiam laudant. Atque hi quidem illam de Lenaeone offensionem aut sic removent, ut non mirum esse dicant, si, qui dialecto utatur Ionica,

19) Goettling. l. l. et p. LVII. Cf. Beyer. p. 6.

20) De Bysio vid. Plutarch. quaest. gr. c. 9; respondere is mensis Elaphebolioni, non Thargelioni videtur. Cf. Hermann. griech. Monatsk. p. 60, et de Apolline ἑβδομαγενεῖ qu. cit. id Antiquitt. sacr. §. 44 not. 5. et Blomfield. ad Aeschyl. Sept. ctr. Theb. gloss. v. 801.

idem etiam mensis nomen Ionicum usurpet, aut ut antiquissimis temporibus alia quam postea mensium nomina apud Boeotos in usu fuisse sumant, aut denique ut Hesiodum Ionico nomine propterea uti maluisse statuant, quod magis hoc quam Boeoticum apud ceteros Graecos notum esse videret[21]). Ego vero nullam huiusmodi explicationem aut excusationem requiro, locumque illum, licet neque ab Hesiodo neque ab aliquo Boeoto factum, non magis tamen propterea, quam aliam quamvis aut narrationem aut descriptionem ex hoc opere tessellato removendum esse dixerim. Ceterum veteribus criticis ante Plutarchum, quantum quidem e scholiis intelligi potest, neque Lenaeonis nomen neque aliud quidquam in hac parte carminis dubitationem iniecisse videtur; in uno tantum verbo *μυλιόωντες*, v. 530, Crates haesisse dicitur et *μαλκιόωντες* rescripsisse: a recentioribus autem grammaticis, Eustathio, Etymologo M., Suida, Zonara aliisque complura ex hac parte citantur, sine ulla alicuius suspicionis significatione.

Narrationem de Pandora, v. 47—105, recentiores critici plerique damnarunt, neque sane diffitendum est non uno nomine eam esse vituperandam. Sed veterum tamen criticorum notationes nullae memorantur, praeter has tres. Primum ad v. 79, *ἐν δ' ἄρα φωνὴν θῆκε θεῶν κήρυξ. Τοῦτό τινες περιττόν φασιν· ἤδη γὰρ ὁ Ἥφαιστος δέδωκεν αὐδὴν τῇ γυναικί*: nempe versu 61, ubi Vulcanus a Iove mulieri *ἀνθρώπου αὐδὴν* indere iubetur. Proponuntur deinde duae defensiones, altera haec: *εἰ δὲ καὶ τοῦτο γνήσιον εἴη τοῦ Ἡσιόδου, τὸν Ἥφαιστον τὸ ὄργανον ἐροῦμεν ὑποστῆσαι τὸ ἄλογον, δι' οὗ δύναται συμφθέγγεσθαι τῷ λόγῳ, τὸν δὲ Ἑρμῆν αὐτὴν δοῦναι τὴν δύναμιν τὴν λογοειδῆ*: altera, alius auctoris: *ῥητέον οὖν ὡς τὸ μὲν ἐνδιάθετον ἐκεῖνος, τὸ δὲ προφορικὸν ὁ Ἑρμῆς ἐντίθησιν.* Sed neutram probari posse apparet, siquidem *αὐδή* neque *τὸ ἐνδιάθετον* significare potest, h. e. rationem tacitamque mentis cogitationem, neque vero instrumentum vocis ab ipsa voce diver-

21) Vid. Lennep. comment. p. 113. Vollbehr. p. 69.

sum, sed est αὐδή nihil aliud nisi vox mentis cogitationes expromens, sive λόγος προφορικός[22]). Immerito igitur Lennepius hanc alterius scholiastae interpretationem adoptavit; neque Goettlingius verum dicit, quum αὐδήν quidem vocem humanam, φωνήν autem suadam esse vult. Rectius iudicarunt Rankius, Vollbehrius, Heyerus, illa de Mercurio φωνὴν mulieri impertiente ab interpolatore esse rati[23]). — In eadem hac narratione non iniuria multi mirati sunt, quid esset, quod in dolio Pandorae, posteaquam mala omnia evolassent, Spes sola remansisse diceretur, v. 96. Πῶς φησίν, ait scholiastes, ἔμεινεν ἐν τῷ πίθῳ ἡ ἐλπίς; ἐστὶ γὰρ τοῦτο ἐν ἀνθρώποις. (illud ἐν τῷ πίθῳ idem significare dicit, atque ἐν ἀνθρώποις.) τοῦτο δὲ καὶ Κομανὸς ὁ ἀρχιοινοχόος τοῦ βασιλέως προὔτεινε. Φησὶν οὖν Ἀρίσταρχος, ὅτι ἡ μὲν τῶν κακῶν ἔμεινεν, ἡ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἐξῆλθεν. Comanum grammaticum aliunde novimus: pincernam regium fuisse hoc uno, ni fallor, loco legimus. Is προτάσεις scripsit, h. e. quaestiones, (προτεινομένας ἐρωτήσεις, ut Suidas ait), de Homeri, Hesiodi aliorumque poetarum locis difficilioribus, ad quas responsum est ab Aristarcho, cuius libri πρὸς Κομανόν citantur in schol. ad Il. XXIV, 110. Atque hinc fortasse etiam haec λύσις petita est: spem, quae in dolio remanserit, esse metum et expectationem malorum. Scilicet mala e dolio emissa passim circumvagari et invadere mortales: apud hos autem esse Spem illam deteriorem, h. e. perpetuo eos venturorum malorum expectatione metuque angi. Ingeniosam, ut omnia Aristarchi, hanc λύσιν esse nemo negabit: veram esse, praestare equidem non audeo. Sed talia persequi hoc loco nolo, et dixi iam alibi, quid mihi de Hesiodea fabula videretur[24]). Nunc igitur unam tantum commemorabo Seleuci grammatici coniecturam, qui v. 96 pro eo, quod

---

22) Cf. quae de significatione vocabuli subtiliter a Nitzschio dicta sunt ad Odyss. tom. III. p. 1.

23) Vid. Rankii dissert. Hesiodische Studien. Goetting. 1840. p. 19. Vollbehr. p. 32. sq. Heyer. p. 22.

24) In dissert. de Pandora, ann. 1863 edit. p. 16.

scriptum est, ἐν ἀῤῥήκτοισι δόμοισι, reponi voluit ἐν ἀῤῥήκτοισι πίθοισι, quam correctionem neque necessariam neque adeo probabilem esse non opus est exponere. Ceterum quum omnis haec de Pandora narratio apud Originem descripta sit, contr. Cels. IV, 38. tom. XIX p. 58 Lomm., omissis tamen tribus versibus, qui sunt 70—72, unoque, qui est 93, non inepte aliquis coniecerit, diversam ab hac nostra Operum recensionem Origeni in manibus fuisse. Et versum 93 quidem etiam codices Hesiodi non pauci omittunt, nec dubitari potest, quin ex Od. XIX, 360 insertus sit ab aliquo interpolatore, qui v. 92 pro κῆρας, quod unice verum est, γῆρας legeret; tres autem superiores etiam in Theogonia leguntur v. 571—573, unde huc assumpti videntur, primis tantum verbis paullum immutatis, scilicet quo minus manca foret narratio. Neque illud non advertendum est, nihil plane ad hos tres versus a Proclo annotatum esse.

Sequitur locus de quinque aetatibus generis humani, a v. 106 ad 201, omnium fortasse, qui in Operibus sunt, recentissimus et qui cum superiore fabula de Pandora conciliari nulla sana ratione possit[25]). In hunc una memoratur veterum criticorum notatio, ad v. 169, ubi de quartae sive heroicae aetatis sorte exponitur. Heroibus enim, posteaquam alii apud Thebas alii apud Troiam obierint, sedem a Iove assignatam esse in extremis orbis terrarum finibus,

169. τηλοῦ ἀπ᾽ ἀθανάτων· τοῖσι Κρόνος ἐμβασιλεύει·
170. καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
171. ἐν μακάρων νήσοισι παρ᾽ Ὠκεανὸν βαθυδίνην,
172. ὄλβιοι ἥρωες, τοῖσιν μελιηδέα καρπὸν
173. τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζείδωρος ἄρουρα.

Τοῦτον καὶ τὸν ἑξῆς, ait Proclus ad v. 169, ὡς φληναφώδεις ἐξοικίζουσι τῶν Ἡσιόδου, τά τε ἄλλα φαυλίζοντες, καὶ τὸ ἐνθουσιαστικὸν τῆς εἰσβολῆς τῶν μετ᾽ αὐτοὺς στίχων ἀφαιρεῖν λέγοντες. Fuerunt igitur, qui inanem quandam loquaci-

---

25) Conf. quae hac de re diximus in Prooemio schol. aest. ann. 1842. p. 12.

tatem in his versibus esse criminarentur, parum accommodatam vehementiori animi commotioni, quam proderent mox versus 174. 5, ubi poeta se quintae aetatis, qua ipse vivat, tanto taedio affectum esse exclamat, ut aut ante eam mortuus, aut postea demum nasciturus esse malit. Quae autem porro apud Proclum leguntur: ὡς γὰρ ἀποβλέψας εἰς τὸ κατ' αὐτὸν τῶν ἀνθρώπων γένος μετὰ τὴν ἐξύμνησιν τῆς τῶν ἡμιθέων λήξεως ἐπάγει·

174. μηκέτ' ἔπειτ' ὤφειλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι

175. ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι.

haec sic non recte superiori annotationi subiuncta esse apparet. Nam propter causalem coniunctionem γάρ expectamus rationem eius iudicii, quod ibi commemoratum est, allatum iri; id autem non fieri, sed opponi potius aliquid videmus, quo poeta contra iniquos iudices defendatur: hanc ipsam, quam illi criminarentur, praedicationem beatae sortis heroum (τὴν ἐξύμνησιν τῆς τῶν ἡμιθέων λήξεως), horumque conditionem tam diversam ab sui temporis miseria poetae animum vehementius commovisse, ut in haec verba erumperet, μηκέτ' ἔπειτ' ὤφειλον, et quae sequuntur. Manifestum est igitur in Procli scholio post commemoratum aliorum iudicium aliquid excidisse, quo sibi illud improbari significaret, velut: ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς ὑπειλήφασιν vel tale quid. Est autem alia insuper corruptela tollenda. Nempe ἐξύμνησις illa, quam nonnulli ut nimis loquacem deleri volebant, haudquaquam his tantum duobus versibus continetur, qui sunt 169. 170, sed pertinet usque ad v. 174. Itaque in principio scholii non τοῦτον καὶ τὸν ἑξῆς, sed τοῦτον καὶ τοὺς ἑξῆς scribendum est. In ipsis autem poetae versibus non potest dubitari, quin recte a recentioribus editoribus plerisque ἐμβασιλεύει scriptum sit pro eo, quod in codicibus extare dicitur ἐμβασίλευε[26]). Nam, nisi quis forte totum hunc versum ut insiticium eiiciat, — et abest

26) Praeivit emendationem Graevius, Lectt. Hesiod. c. 5. p. 529 Loesn., adoptarunt Schrevelius, Krebsius, Buttmannus, Goettlingius, Lehrsius uterque, Vollbehrius, et alii fortasse plures, de quibus quaerere nunc non vacat.

sane a codicibus non paucis, — praesens verbi tempus, non praeteritum res ipsa flagitat. Quod enim Lennepius obiicit, Saturnum in beatorum insulis regnantem quamvis alii poetae memorent, certe Hesiodo ignotum esse, quippe qui diserte Saturno cum Titanibus caeli imperio deiectis sedem tribuat in tenebricosis Tartari cavernis, Theog. v. 729 sqq. 813 sqq. 850 sqq.: huius argumenti vis nulla esse potest, nisi apud eos, quibus persuasum sit, eiusdem poetae et Theogoniam et hoc de aetatibus carmen esse. Fatendum est autem, recepto praesenti ἐμβασιλεύει paullo duriorem esse orationis structuram, quum pronomen τοῖσι non ad proximum ἀθανάτων, sed ad eos referendum sit, qui ante memorati erant, heroicae aetatis homines. Concedendum est igitur, quod Heyerus dixit p. 25, melius poetam scripturum fuisse τοῖς δὲ Κρόνος ἐμβασιλεύει. Sed multa sunt in his Hesiodeis, quae aliter scripta malles, neque tamen propterea sic, ut sunt, scribi a poetis non optimis potuisse neges. Nam quod idem Heyerus ad imperfectum ἐμβασίλευε tuendum comminiscitur, sedem heroibus in finibus quidem terrae assignatam esse, sed longe tamen remotam a Titanibus, quorum Saturnus rex fuerit, idque indicari verbis τηλοῦ ἀπ' ἀθανάτων τοῖσιν Κρόνος ἐμβασίλευε, hoc quidem refutare non opus est.

Sequitur αἶνος seu fabella de accipitre et luscinia, v. 202 — 212, ad quem locum memoratur in scholiis Aristarchi notatio: τούτων δὲ τῶν στίχων ὁ Ἀρίσταρχος ὀβελίζει τοὺς τελευταίους, ὡς ἀλόγῳ γνωμολογεῖν οὐ καθῆκον. Nempe vituperabat, accipitri praeter ea verba, quibus lamentantem lusciniam increpat, etiam generale praeceptum tribui, ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλῃ πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν· νίκης τε στέρεται πρός τ' αἴσχεσιν ἄλγεα πάσχει, utpote vel abhorrens a bestiae ingenio, vel certe in hanc lusciniae causam minus conveniens: nam nec certabat ea cum fortiore, sed lamentabatur tantum, nec dedecus aut dolorem ereptae victoriae, sed certam necem sibi propositam querebatur. E recentioribus criticis alii hos ver-

sus transponendos censuerunt post v. 212, scilicet ne accipitris, sed ipsius poetae praeceptum videretur, alii ne transpositione quidem opus esse iudicarunt. Ipse autem Aristarchus fortasse non negavit eos a poeta hoc loco positos esse, sed recte positos esse negavit. Constat enim obelum ab eo non iis solum versibus appositum esse, quos spurios, sed etiam quos minus probandos esse significaret, neque primus Horatius etiam Homerum nonnunquam dormitasse credidit.

Subiunguntur deinceps multa variaque morum praecepta, quae parum inter se cohaerere ne Heinsius quidem diffitetur. Τὸ πλεῖστον, ait in argumento graece scripto, p. 701 Loesn., τῶν ὑποθηκῶν τῶν ἐνταῦθα κειμένων ὁ χαρακτὴρ ἀφοριστικός ἐστι καὶ ἀπόλυτος, καὶ ἀσύνδετος ὡς ἐπίπαν ὁ λόγος. Et apparet non modo quam difficile fuerit primis Operum collectoribus talia probabili quodam ordine disponere, sed etiam quam proclive postea interpolatoribus, multa passim assuere. Sed veterum criticorum notationes etiam ad hanc partem perpaucae sunt, quarum una, in schol. ad v. 274 memorata, non interpolationis suspicionem prodit, sed tantum ad unius vocabuli usum pertinet ab Homeri sermone alienum. Τὸ σημεῖον[27]), ὅτι οὐδέποτε Ὅμηρος νόμον εἶπε. Est hoc fortasse ex Aristonici σημείοις Ἡσιόδου petitum[28]), unde observatio quaedam, de forma vocabuli λοχεοῖο, etiam in schol. ad Theog. v. 178 fluxisse videri potest. — Sed spurios nonnullis visos esse duos versus, qui sunt 244. 245, ex Procli scholio colligas: δεῖ δὲ συνάπτειν τὸ

λιμὸν ὁμοῦ καὶ λοιμόν, ἀποφθινύθουσι δὲ λαοί,

(τοὺς ἐν πολλοῖς φερομένους δύο στίχους ὑπερβάντα,) καὶ

ἢ τῶνγε στρατὸν εὐρὺν ἀπώλεσεν,

---

27) Sic recte in codd. scriptum, subaudito scilicet verbo παράκειται, quod genus dicendi, vel e Venetis in Homerum scholiis notissimum, miror a Gaisfordio et Vollbehrio ignoratum esse, qui receperunt ex Heinsii coniectura: τοῦτο σημείωσαι.

28) Cf. Lehrs. de Aristarch. stud. Hom. p. 2 et p. 7.

καὶ τὰ ἑξῆς[29]). Nam quum in multis exemplaribus illos duos versus extare dicit, non in omnibus extare significat. Scilicet omissi erant ab iis, qui eos spurios esse iudicabant: quorum iudicium etiam a Plutarcho probatum esse ex eodem Proclo discimus. — Interpolationis vestigia manifesta nec non a veteribus criticis animadversa deprehendimus v. 376 sqq.

Μουνογενὴς δὲ πάις εἴη πατρώιον οἶκον
φέρβεμεν· ὣς γὰρ πλοῦτος ἀέξεται ἐν μεγάροισι.
γηραιὸς δὲ θάνοις ἕτερον παῖδ᾽ ἐγκαταλείπων.

quorum postremum non modo a Proclo eoque, quem is auctorem sequi solet, Plutarcho, sed etiam ab Aristarcho damnatum esse in Tzetzae scholiis legimus: *οἱ περὶ Πρόκλον καὶ Ἀρίσταρχον ἢ Πλούταρχον ἀδιανόητον τοῦτό φασιν εἶναι καὶ περισσόν.* Quamquam de Aristarcho res non satis certa est: nam et deest eius nomen una cum *ἢ* coniunctione in aliquot codicibus, neque in iis, quae nunc feruntur, Procli scholiis legitur[30]), ut coniicere liceat, subesse aliquem librarii errorem, qui quum ambigeret, utrius nomen, Plutarchi an Aristarchi, in eo, quod describebat, exemplo scriptum esset, utrumque ponere maluerit. Utut est, indignum certe Aristarcho iudicium de hoc versu nemo dixerit: nam pugnare haec inter se videntur, *μουνογενῆ* h. e. unigenitum filium optandum esse, et tamen alterum quoque post mortem relinquendum: erunt enim sic duo. Nisi forte quis sumat, unigenitum tantisper optandum dici, donec res familiaris satis aucta fuerit, ut is dimitti e domo paterna suosque sibi lares constituere possit, tunc autem alterum procreandum, qui post mortem patris heres

29) Deest vulgo copula ante versum alterum, quam addidit Vollbehr. Alterum mendum *τοῖς — φερομένοις* iam Wyttenbachius correxit, ad Plutarch. tom. V, 2 p. 767.

30) Ne Plutarchus quidem nominatur, sed dicitur simpliciter: *τὸ δέ γε „γηραιὸς δὲ θάνοις" παρέγγραπτον ὡς ἀδιανόητον.* Apparet etiam hoc indicio, vere Wolfium indicare, quum dicat, ad Scut. p. 82: „ne Proclus quidem integer, sed ab ineptis Graeculis ita excerptus et discerptus, vix ut unquam viri doctrinam agnoscas." Alia exempla, quibus appareat, a Tzetza adhuc lecta esse in Procli commentario, quae hodie non amplius leguntur, sunt ad v. 82 et 91. Et multa Proclo tribuuntur, quae ab illo scribi non potuisse manifestum sit. Unam quidem notam, qua Procliana dignosci ab alienis possint, Rankius indicavit, Comment. de Hes. O. et D. Gotting. 1838, p. 4; sed ea non sufficit, resque accuratiorem adhuc inquisitionem postulat.

in domo relinquatur. Vereor tamen, ne haec divinatio magis quam interpretatio dicenda sit. Aliam viam Moschopulus tentavit: ἕτερον, ait, ἤγουν ἄλλον ἀντὶ σοῦ. Sic nimirum non plus uno filio habebimus: is μουνογενής erit, quoniam solus est, idem autem ἕτερος, respectu patris, in cuius locum successurus est, alter domus possessor. Non displicuit haec interpretatio Rankio p. 24, nec discrepat ab ea Doederlinus, de quo Hermannus dixit in diurnis antiquariis ann. 1836 p. 532. Mihi talem sententiam ne pessimus quidem et indisertissimus poeta sic videtur expressurus fuisse, nihilque restare puto, nisi ut cum veteribus criticis hunc versum in hoc quidem contextu ἀδιανόητον esse fateamur. — Sed est praeterea memorabilis quaedam scripturae diversitas in versu primo, quum in plerisque codicibus sicut in editionibus ante Gaisfordianam omnibus non εἴη scriptum sit, sed σώζοι. Hoc Goettlingius ab iis profectum esse statuit, qui brevitatis causa uno versu quam duobus de eadem re uti mallent: mihi probabilius videtur, εἴη pro σώζοι ab aliquo interpolatore scriptum esse, qui poetae verba in aliam sententiam detorqueret. Poeta hoc dixit: unum filium optandum esse ad conservandam domum patriam s. stirpem, scilicet ne ea interiret: id enim significat σώζειν τὸν οἶκον, et interire aliquam domum nullo herede relicto in maximis malis habitum esse constat. Unum autem filium dixit, quoniam ad conservandam domum pluribus non opus est, immo praestat unum esse, ne bona inter plures divisa minuantur. Proximos autem duos versus, 377 et 378, ut in quibusdam olim exemplaribus non lectos esse credam, scholiastae verbis adducor, qui, posteaquam versum primum, de uno filio optando, criminandum videri posse dixit, ut scriptum ab indignante, quod non se solum pater procreaverit, ad diluendam eiusmodi criminationem primum alia profert, quae repeti hoc loco nihil attinet, deinde autem addit: τὸ δὲ ἑπόμενον στιχίδιον ἔτι μᾶλλον λύει τὴν διαβολήν. Id ad eum, qui in nostris editionibus sequitur, versiculum pertinere non posse manifestum

est: nam nihil est in hoc, quod criminationem istam diluere possit: neque magis ad tertium, quem ἀδιανόητον et ab hoc contextu alienum esse vidimus. Pertinet haud dubie ad eum, qui nunc quartus est,

ῥεῖα δέ κἂν πλεόνεσσι πόροι Ζεὺς ἄσπετον ὄλβον [31]),

qui si statim excipit illum

μουνογενὴς δὲ πάις σώζοι πατρώιον οἶκον,

et sententiarum apta compositio evadit, et scholiastae ratio constat.

In omnem reliquam Operum partem nulla memoratur veterum criticorum notatio, praeter unam Aristarchi ad v. 740, de qua antequam dico tangam prius insigniora quaedam interpolationis vestigia. Horum unum pertinet ad v. 405. 6:

Οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα,
κτητήν, οὐ γαμετήν, ἥτις καὶ βουσὶν ἕποιτο,

quorum versuum alterum ab Aristotele et Theophrasto aut non lectum, aut certe non pro genuino habitum esse, ex alterius Polit. I, 1, 6, alterius Oecon. c. 1 iamdudum a viris doctissimis intellectum est. Et damnatum eum a quibusdam criticis fuisse etiam Philodemi verba ostendunt in libro IX de vitiis et virt., p. 46 ed. Goettl.: καὶ πῶς δέχεται [Θεόφραστος] γαμετὴν ὑφ' Ἡσιόδου λέγεσθαι, πολλῶν καὶ φασκόντων αὐτὸν γεγραφέναι „κτητήν, οὐ γαμετήν." Nam quum multos sic statuisse ait, nonnullos tamen aliter sensisse haud ambigue indicat. Neque ex eo, quod a Proclo memoratum est: λέγουσιν οἱ περὶ Τίμαιον Ἡσιόδῳ τὸν Ἀριστοτέλην πειθόμενον μετὰ τὴν τῆς γυναικὸς τελευτὴν Ἑρπυλλίδι συνεῖναι τῇ θεραπαίνῃ, ἐξ ἧς αὐτὸν σχεῖν υἱόν, quidquam amplius confici posse apparet, quam interpolatum locum iam Timaei temporibus fuisse [32]). Arguere autem interpolationem etiam structurae

31) In codd. aliis καί aliis κεν scriptum est. Hermannus in Zimmerm. Diurn. antiqu. 1836 p. 532 proposuit: ῥεῖα δέ κε καί —. Mihi κἄν, licet ab Homeri sermone alienum, ab his Hesiodeis tamen non arcendum videtur. Cf. v. 357.

32) Timaeum Siculum intelligendum esse non potest dubitari. Hunc enim etiam adversus Aristotelem more suo ἐπιτιμαῖον fuisse ex Athenaeo VIII, 6 p. 342, Polybio XII, 8. 9, Suid. s. v. Ἀριστοτ. videmus. Cf. Goeller. de orig. et sit. Syracus. p. 229.

inconcinnitas videtur.— Alterum interpolationis vestigium pertinet ad eum locum, qui est v. 633—640, ubi pater Hesiodi quaestus causa naviculatus esse, relictaque propter paupertatem patria sedem Ascrae tandem fixisse dicitur. Memorabilis autem ad hunc locum est scholiastae annotatio: Ἔφορος δέ φησι τοῦτον εἰς Ἄσκρην ἐλθεῖν οὐ δι' ἐμπορίαν, ἀλλὰ φόνον ἐμφύλιον ἐργασάμενον. Pugnat hoc Ephori testimonium cum versuum istorum professione, ut videatur eos ille aut non legisse in Operibus, aut, si legerit, suppositicios nullaque fide dignos iudicasse.— Nunc de v. 740. 41 et Aristarchi ad eum locum notatione videndum est. Versus hi sunt:

Ὅς ποταμὸν διαβῇ κακότητι δὲ χεῖρας ἄνιπτος,
τῷ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἄλγεα δῶκαν ὀπίσσω.

quibus hoc scholium adscriptum est: Ἄλλοι γράφουσι ΚΑΚΟΤΗΤΑ· ἐπὶ κακότητα εἶδεν, ἀντὶ τοῦ ἐκακώθη. Ἀρίσταρχος δὲ ἀθετεῖ τὸν στίχον τοῦτον. Ἄλλοι κακότητα ἔπι, οἱονεὶ ἐπὶ κακῷ ἑαυτόν. Corrupta haec esse nemo non videt: de emendatione assentiri Goettlingio non possum, qui quum illud quidem recte intellexerit, pro ἑαυτόν rescribendum esse ἑαυτοῦ, minus recte tamen in superiore parte scholii εἶπεν pro εἶδεν legi voluit. Nam ut taceam, ipsam hanc interpretationem, ut ἐπὶ κακότητα sit i. q. ἐκακώθη, vix cuiquam in mentem venire potuisse, manifestum alterius scripturae indicium offerunt aliquot Hesiodi codices, qui in illo versu non κακότητι δέ, sed κακότητ' ἴδε aut κακότητα ἴδε scriptum habent. Hanc autem loquutionem κακότητα ἰδεῖν grammaticis idem significare visam, quod est κακωθῆναι, nemo dubitabit, qui meminerit, e. c. χάριν ἴδε, Il. XI, 243, a schol. B. L. explicari verbo ἐχάρη. Nempe ἰδεῖν nonnunquam Graeci eo sensu dicunt, quo nos dicimus erfahren vel erleben, ut κακότητα ἰδεῖν sit Unheil erfahren, χάριν ἰδεῖν, Freude erleben: nec diversi generis est illud apud Homerum, νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι, den Tag der Heimkehr erleben. Igitur versum sic scriptum

ὃς ποταμὸν διαβῇ κακότητ' ἴδε, χεῖρας ἄνιπτος

interpretati sunt in hunc modum: ὃς ποταμὸν διαβῇ, ἐκακώθη, χεῖρας ἄνιπτος

sc. ὤν, h. e. χεῖρας μὴ ἀπονιψάμενος, cuius interpretationis veritatem equidem praestare nolo, sed placuisse eam nonnullis, et placituram hodieque uni aut alteri, certo scio. Scholiastae autem verba sic refingenda erunt: Ἄλλοι γράφουσι ΚΑΚΟΤΗΤ' ΙΔΕ, κακότητα εἶδεν κτλ. De altera lectione κακότητ' ἔπι, eiusque interpretatione non opus est dici. Aristarchus haud dubie neutram probavit, sed obelo versum notavit propter constructionis insolentiam sententiaeque obscuritatem. Hoc autem damnato etiam proximum servari non posse manifestum est.

Iam percensitis his veterum criticorum notationibus quotquot extant omnibus, illud quidem manifestum fit, quod supra proposui, de nonnullis locis corrigendis aut etiam removendis ab iis disputatum; de maioribus vero carminis partibus aut eiiciendis aut aliter ordinandis quaesitum esse nullo indicio cognoscitur, sed quale nos nunc legimus, tale etiam illi legerunt et, si non probarunt, certe tulerunt. Neque ullum insignioris alicuius diversitatis vestigium deprehenditur in plurimis aliorum scriptorum citationibus, in quibus, si quid a vulgatis exemplaribus discrepat, hoc et leve est nulliusque ad universam formam momenti, et facile ubivis explicari potest. Sed non vacat nunc hoc exemplis demonstrare, neque opus est in re minime obscura aut controversa.

Illuc igitur praevertamur, quod proprie est huic scriptioni propositum, ut indicamus

Regis Augustissimi Natalicia

die crastino hora XII in auditorio minore ab universitate nostra rite celebranda. Ad quem actum solemnem ut adesse frequentes velint magistratus regios et urbicos civiles et militares, omnesque omnium ordinum cives atque hospites qua decet observantia et reverentia invitamus.

Dab. Gryphiswaldiae d. XIV m. Oct. MDCCCLV.